

LEREN VERDER BRENGEN

DE WAARDE VAN DE MOOISTE VORM VAN ONDERWIJS DIE ER IS: BEROEPSONDERWIJS

HEBBEN WE WEL GENOEG OOG VOOR DE WAARDE VAN BEROEPSONDERWIJS? VRAAGT ELLY DE BRUIJN ZICH AF AAN DE VOORAVOND VAN HAAR REDE³ TER GELEGENHEID VAN DE OPENBARE AANVAARDING VAN HET AMBT VAN BIJZONDER HOOGLERAAR PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE ASPECTEN VAN HET OPLEIDEN TOT BEROEPSOEFENING, ZOALS DAT ZO MOOI HEET. HOE BRENG JE LEREN VERDER?

³ Elly de Bruijn houdt haar oratie 'Leren van en voor werken: de waarde(n) van beroepsonderwijs' op 29 maart aan de Open Universiteit in Heerlen.

“De lange lijn van onderzoek naar onderwijs en leren is belangrijk en nodig: niet alleen met het oog op kennisontwikkeling, maar ook omdat daar een belangrijke waarde van beroeps- onderwijs ligt.”

Elly de Bruijn

Bijzonder hoogleraar
Pedagogisch-didactische
aspecten van het opleiden
tot beroepsuitoefening;
lector Beroepsonderwijs

Een lectoraat Beroepsonderwijs aan de Hogeschool Utrecht, een bijzonder hoogleraar- schap aan de Open Universiteit en sinds twee jaar ook nog directeur van het Kenniscentrum voor Leren en Innoveren. Dat klinkt als niet zomaar een uitdaging. Toch zou prof. dr. Elly de Bruijn het niet anders willen. “Ik heb iets met fundamentele vraagstukken over leren en psychologie, die vind ik heel intrigerend. Maar ik heb ook veel met werken met kennis, zodat dat vervolgens iets gaat voorstellen in de praktijk. En ik heb ook veel met professionaliseren. Dat zit in mijn persoon. Ik zou in een universitaire context alleen niet goed gedijen. Door deze combinatie van functies mag ik het hele spectrum bestrijken en met alle mogelijke (werk)vormen de verbinding maken. Die combinatie heeft veel gebracht. Als we in het lectoraat werken met onderzoekswerkplaatsen, dan worden daarin verschillende soorten kennis samengebracht die allemaal waarde hebben, door bijvoorbeeld promovendi – in mijn geval altijd ‘practitioners’, opleiders die met hun eigen praktijk aan de slag willen en soms universitaire onderzoekers. De slagen worden altijd twee- of driedubbel gemaakt”, lacht De Bruijn. “Dat is een spannend spel met mensen die de hersenkrakers inbrengen en mensen die de aardse praktijkvragen belichamen. Ik wil dat ze elkaar kunnen verstaan. Dat is echt een uitdaging. Op het niveau van – ook hoger – onderwijs betekent het dat beroeps- onderwijs gestoeld moet zijn op kennis in brede zin, inclusief praktische wijsheid.”⁴ Ze haast zich om te benadrukken dat ze zelf niet per definitie de personificatie is van de combinatie van kennis en *hands on*- praktijk of toepassing in de praktijk: “Bij mijn eerste oratie werd collega’s gevraagd mij te typeren. Een collega hield een bordje omhoog met de tekst: ‘Moeilijk.’” Hoe het ook zij, de verschillende rollen passen De Bruijn goed en laten we wel wezen, anders zou het toch misschien een beetje saai worden...

LANGE LIJN

Ter voorbereiding van haar oratie in maart 2019 – in feite haar derde, de openbare les van het Lectoraat meegerekend –, heeft ze zich drie

⁴ Voor de Openbare Les ter gelegenheid van de installatie van het Lectoraat Beroeps- onderwijs aan de Faculteit Educatie van de Hogeschool Utrecht. Zie: <https://www.onderzoek.hu.nl/Onderzoekers/Elly-de-Bruijn>

weken teruggetrokken van de buiten(werk) wereld, niet bereikbaar via telefoon of mail. Om zich volledig te concentreren op het proces van schrijven over het onderwerp waar ze al haar hele leven iets mee heeft en onderzoek naar doet: beroeps- onderwijs. Haar oratie in 2006, toen ze bijzonder hoogleraar ‘Pedagogisch-didactische vormgeving van beroeps- onderwijs, volwasseneneducatie en levenslang leren’ werd vanwege de Stichting Max Goote Bijzondere Leerstoelen, ging over adaptief beroeps- onderwijs. Daarin spreekt De Bruijn zich uit over maatwerk als een van de belangrijkste kenmerken van beroeps- onderwijs. “Voorafgaand aan mijn komende rede in maart organiseren we een postersymposium, waar de onderzoekers die binnen de onderzoekslijnen van de leerstoel aan de slag zijn, hun werk laten zien”, vertelt De Bruijn. “Ik zie mijn rede nu als een duiding van het werk waar we mee bezig zijn.” Sinds 2016 is ze bijzonder hoogleraar met de opdracht ‘Pedagogische en didactische aspecten van het opleiden tot beroepsuitoefening’. Daarmee zet ze de lange lijn van aandacht voor leren en onderwijs, ingezet al vóór ze hoogleraar werd, voort. Zonder al te veel weg te willen geven, schetst ze in haar rede een overzicht, een terug- en vooruitblik op de onderwerpen en onderzoeken rond leren en opleiden voor een beroep en de rol van opleiders daarbij. “Die lange lijn van onderzoek naar onderwijs en leren is belangrijk en nodig: niet alleen met het oog op kennisontwikkeling” – nuchter: “want anders komen we er nooit” – maar ook omdat daar een belangrijke waarde van beroeps- onderwijs ligt.

GOUDEN LEPEL

‘Leren verder brengen’. Deze mooie uitspraak komt een paar keer terug in haar verhaal en dekt op meerdere niveaus de lading. Bijvoorbeeld als een kernwaarde van beroeps- onderwijs en een belangrijke competentie van opleiders. Maar het is ook een drijfveer en rode draad in De Bruijn’s eigen loopbaan, waar onderzoek doen en kennisontwikkeling in alle mogelijke varianten voorkomen. Bij een thema als ‘leren verder brengen’ komt als vanzelf de psychologie om de hoek kijken. De Bruijn, van oorsprong onderwijspsycholoog: “In de jaren dat ik als opdracht- onderzoeker werkte, ging het nooit over leren of pedagogisch-didactische vorm-

geving van het onderwijs. Eventueel nog wel over leren op de werkplek, maar doorgaans meer over organisatie- en beleidsvraagstukken. In de 'nieuwe eeuw' gebeurde dat steeds meer." Vanaf haar proefschrift over de relatie tussen vormgeving van het voltijd kort middelbaar beroepsonderwijs en rendement heeft psychologie weer een nadrukkelijke plek in haar werk. Haar interesse in het beroepsonderwijs vindt zijn wortels onder meer in een maatschappelijk standpunt. Als onderwijsopbouwwerker in de onderwijsvoorrangsgebieden Zaandam en Delft in de jaren tachtig – en tegelijkertijd als onderzoeker – ging het erom jongeren te stimuleren die niet 'met een gouden lepel in de mond geboren zijn'. Om van dat dubbeltje een kwartje te kunnen worden. Dat reflecteerde ook in de ideeën die Co van Calcar, collega, psycholoog en onderwijsvernieuwer bij de SCO⁵, had over onderwijs dat gelijke kansen biedt aan arbeiderskinderen. De start van het EG-project 'Arbeidsoriëntatie voor jongeren' in het voortgezet onderwijs markeert voor De Bruijn het moment dat ze echt gegrepen werd: "Het concept van beroepsonderwijs, de combinatie van werken en leren, dat is natuurlijk de mooiste vorm van

onderwijs, die er is! Niet als speciaal onderwijs, maar als een heel waardevolle vorm van begeleiden van leren. Natuurlijk is dat wel spannend, want het beroepsonderwijs bedient een enorm gevarieerde groep jongeren. Ook jongeren die wél vormen van speciaal onderwijs nodig hebben. De passie voor beroepsonderwijs is nooit meer weggegaan. De Bruijn: "De vraag die me het meest boeit is 'Wat is goed beroepsonderwijs?', op zo'n manier dat het voor iedereen interessant is."

GEEN IDEOLOGIE OF RECEPT

"Voor mij begint beroepsonderwijs in termen van beroepsgericht opleiden eigenlijk vanaf 16 jaar", zegt De Bruijn. Maar de waarde van het concept – dat je in verschillende contexten leert en de verbinding maakt met het leven en binnen- en buitenschools leren – dat zou natuurlijk in al het onderwijs moeten zitten. Het onderwijs aan 12- tot 16-jarigen van nu vind ik totaal niet meer in deze maatschappij thuishoren. De link met beroepsonderwijs bestaat daarin, dat beroepsonderwijs ook staat voor een verbinding met het echte leven. Voor 12- tot 16-jarigen hoeft dat geen *Berufsbildung* of werkend leren in te houden, maar wel actueel onderwijs met alle belangrijke maatschappelijke

thema's die er zijn, waaronder arbeid." Dat onderwijs is nu natuurlijk gescheiden in schoolsoorten. De grote thema's komen nauwelijks aan bod. Sterker nog, er is ook nauwelijks discussie over wat het onderwijs voor 12- tot 16-jarigen moet inhouden. Dat heeft ongetwijfeld te maken met onze uit de jaren zeventig stammende problematische verhouding met het 'middenschoolverhaal', waardoor nooit meer iemand de eerste fase voortgezet onderwijs durfde aan te pakken. En de politiek verdeeld was over de vraag of de 'betere' leerlingen dan niet door de minder goede leerlingen naar beneden zouden worden getrokken." De Bruijn oppert: "Misschien is dat wel iets cultureels, want in de OECD-rapporten komt steevast naar voren dat we minder goed scoren op excellentie, maar dat we heel goed voor onze 'onderkant' zorgen. En als jongeren dan talenten laten zien, moet dat ook weer *binnen* het onderwijs z'n beslag krijgen." Verzucht: "We zijn misschien wel èrg van de structuren en de regeltjes, waardoor het zo benauwd wordt..."

"Ik zie het zo dat leren altijd ingebed is in sociale praktijken en dat je leren ook alleen maar zo kunt begrijpen. Het spannende daarin zijn al die individuele leerprocessen, de per-

5 SCO: Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek van de Universiteit van Amsterdam.

soonlijke biografieën van hoe je een beroep leert. En waarom er daarin zoveel verschillen zijn.” Die variëteit moet je volgens De Bruijn – ze zei het al in haar eerste oratie in 2006 – niet in een model, ideologie of recept willen stoppen. Resoluut: “Dat werkt niet.” ‘Leren’ als thema was lang een ondergeschoven kindje. De Bruijn herinnert zich gesprekken met bestuurskundigen: “Tja, dat leren, het gaat natuurlijk uiteindelijk om organisatievraagstukken”, zeiden zij. Dat raakt aan je mensbeeld en identiteit. Mensen zitten gevangen in hun systeem of praktijk, maar je kunt ze erop aanspreken en ze kunnen er misschien wel zelf uitkomen. Ik ben niet zo van de slachtofferrollen, ook niet als het gaat om leren. Het is in ieder geval niet meer zo dat verder komen zó verweven is met de maatschappelijke context waar je vandaan komt, dat je er nooit uit kunt komen.”

KLEUREN NAAR HET BEROEP

Tijdens het schrijven van haar rede stuitte De Bruijn op een Cedefop-studie die drie verschillende manieren beschrijft om naar beroepsonderwijs te kijken. Het eerste perspectief omvat een visie op kennis, die is uitgewerkt naar een pedagogisch-didactische benadering. Bijvoorbeeld schoolse kennis opdoen die je in de praktijk toepast of ervaringskennis opdoen door in een beroepspraktijk *tacit knowledge* (weten hoe) te verwerven. Een tweede manier van kijken naar het beroepsonderwijs is die vanuit een onderwijssysteem-perspectief: welke positie heeft het beroepsonderwijs en hoe ontwikkelt het zich (in een land bijvoorbeeld). En de derde manier van kijken is het sociaal-economisch perspectief: beroepsonderwijs als allocatiemiddel naar de arbeidsmarkt. Nog even los van de allerhande mitsen en maren die te bedenken zijn en dat het nog knap lastig is om het Nederlandse beroepsonderwijs volgens deze perspectieven te typeren, doet de indeling je realiseren dat – als het over beroepsonderwijs of veranderingen daarbinnen gaat – het tweede en derde perspectief doorgaans veel dominanter aanwezig zijn. Onder het kopje ‘verandering’ signaleert Cedefop in het eerste perspectief bijvoorbeeld alleen toegenomen aandacht voor hybride leeromgevingen. Hoe je het leren verder brengt, komt in dat perspectief nauwelijks aan de orde.

De Bruijn: “Dat er niet zoveel aandacht is voor het leren van mensen, dat zij zo. Je kunt je immers ook afvragen: waarom zou dat veranderen? Het gaat niet om het leren van mensen, maar vooral hoe je *interveniert* in het leren van mensen. Het beroepsonderwijs zelf – hoe word je een goede ... (vul maar in) – krijgt aanzienlijk minder aandacht. Terwijl dat toch eigenlijk het bestaansrecht van het onderwijs vormt.”

“Goede bedoelingen ten spijt zijn we in het onderwijs veel te weinig bezig met de vraag: hoe geef je onderwijs zó vorm, dat het leren verder brengt.” Ze vervolgt: “Neem curriculum-ontwerp, daar hoor je *nóit* meer iemand over! Als je het in mbo-termen uitdrukt, dan is het kwalificatiedossier het curriculum. Maar het curriculum is het plan voor leren en het kwalificatiedossier beschrijft de doelen. Daarna komt de vraag hoe je dat leerbaar maakt. Daarnaast zijn er nauwelijks lerarenopleidingen voor beroepsonderwijs. Mensen krijgen het dus ook niet mee in hun bagage. Het is een blinde vlek in de opleidingen. Er is wel wat meer aandacht voor de interactie tussen de lerende en de docent; het primaire proces.” Een van de onderzoekslijnen binnen haar opdracht gaat over de rol van *significante anderen* om je verder te brengen in je leren. Die significante ander kan een docent zijn. “Maar”, stelt de Bruijn, “feitelijk kan alleen de lerende dat beoordelen. Je bent als docent een significante ander als de lerende zich tot jou aangetrokken voelt, omdat jij weet hebt van bepaalde zaken, oog hebt voor de student of meerdere manieren van kennisoverdracht in je repertoire hebt. Dat betekent dat een docent nooit kan volstaan met één manier van overdracht, dat hij of zij fundamentele (vak)kennis moet hebben die kleurt naar het beroep of de beroepen waarvoor wordt opgeleid en moet weten hoe het in het werkveld toegaat. Je moet wat snappen van onderwijsleerwetenschappen om die kennis te kunnen vertalen in je handelen. En je moet je realiseren dat je altijd in de wereld van onderwijs en arbeid werkt en kunnen omgaan met de fricties die zich stevast tussen die beide werelden voordoen. Al die zaken moet je als docent beroepsonderwijs in je verenigen. Je kunt op verschillende manieren een significante ander zijn. Het gaat niet om een schaaft met vijf poten; in een opleidersteam zijn

verschillende expertises aanwezig”, benadrukt ze. “Maar aan de andere kant geloof ik ook niet dat je een significante ander kunt zijn, als je vooral heel goed bent in coaching. Het is altijd gekoppeld aan inhoud en niet alleen een pedagogisch-didactisch repertoire. Je moet dus iets hebben, waarvan een student vanuit ambitie denkt: ‘daar wil ik een graantje van meepikken’ of omdat de student een urgentie ervaart waarom hij dat van jou nodig heeft om verder te komen. Voor degene die leert is dat altijd verschillend. Precies dáárom kun je dus geen recepten maken.”

DROSTE-EFFECT

“Door mijn werk in het hoger onderwijs ben ik de variëteit in het mbo weer meer gaan waarderen. Het hoger onderwijs zit bijvoorbeeld soms erg vast aan college geven als manier van kennisverwerving. Het mbo heeft op dat gebied meer bagage.” Ze vervolgt: “Ook zonder register is het wel van belang om na te gaan wat het beroepsmatig handelen van de docent in het beroepsonderwijs en diens beroepsidentiteit zijn en die verder te ontwikkelen. Er zijn grote groepen docenten die willen leren, willen promoveren, meedraaien in onderzoekswerkplaatsen. Maar soms heerst er in het onderwijs nog te veel een cultuur waarin docenten elke aansporing om hun professionaliteit te onderhouden opvatten als signaal dat ze ‘het dus niet goed doen’. Klinkklare onzin!” zegt De Bruijn. “Voor iederéén geldt toch dat jezelf verder wilt ontwikkelen!? Voor docenten nog extra, want die moeten de attitude ten aanzien van een leven lang leren overbrengen op hun studenten. Daar ben je rolmodel in. Het staat buiten kijf dat daar faciliteiten voor moeten zijn. Maar het is bizar dat het een issue is. Misschien valt het deels ook wel weer terug te voeren op dat de schoolorganisatie en wat die van jou verlangt de boventoon voert en dat de inhoud van je vak te weinig aandacht krijgt. Aan de andere kant speelt deze situatie al heel lang. Dat docenten het zelf willen is belangrijk, maar waarom zou het niet ook geëist mogen worden? Het is een Droste-effect. We eisen het ook van onze studenten, dus waarom eis je het dan niet ook van jezelf? Het zal ongetwijfeld ook in andere sectoren spelen, maar het is toch wel bijzonder dat het speelt in het onderwijs, waar je leren verder wilt brengen.”